

ПСИХОЛОГІЯ ВІЙНИ

<https://doi.org/10.31108/2.2025.1.34.1>

УДК 159.964.21:316.483.6

Лариса Бахмутова

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ СУЧАСНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Бахмутова Лариса. Мотиваційні чинники волонтерської діяльності в кризові періоди сучасності (на прикладі України).

Вступ. Війна, яка триває в Україні, є найбільшим кризовим викликом сучасного світу. Мільйони українців та іноземців добровільно, організовано і одноосібно долучаються до різноманітної допомоги Збройним Силам України (ЗСУ), потерпілим, пораненим, дітям-сиротам, переселенцям та біженцям з окупованих територій. Їх підтримка допомагає вистояти тим, кому найважче. Тому в контексті соціально-психологічної та організаційної проблематики важливо розуміти, що спонукає, що мотивує людей допомагати іншим, часто нехтуючи власною безпекою і благополуччям.

Мета: на основі аналізу наукових публікацій, історичного і сучасного досвіду волонтерської діяльності в світі і в Україні окреслити поняття волонтерства та визначити основні мотиваційні чинники, що спонукають людей до безкорисної добровільної допомоги в кризові періоди сучасності.

Методи: теоретичний аналіз наукової і публіцистичної літератури, контент-аналіз, порівняльний аналіз, системний підхід, співставлення й аналогія.

Результати. На основі аналізу визначено сутність поняття волонтерства в процесі соціально-психологічного та історичного розвитку. Визначено основні мотиви та чинники волонтерської діяльності в кризові періоди. Виявлено, що роль внутрішньої (особистісної) мотивації до допомоги іншим під час криз набуває значного масштабування і є більш вираженою.

Висновки. Отримані результати дають розуміння людської мотивації до допомоги іншим в складні кризові періоди, що може сприяти ефективному підбору, залученню та співпраці з волонтерами у військових, громадських, гуманітарних, медичних та інших організаціях під час військового стану та у післявоєнний період в Україні.

Ключові слова: альтруїзм, волонтерство, добровільність, милосердя, мотивація, соціальна відповідальність

Bakhmutova, Larysa. Motivational factors of volunteer activity in modern crisis periods (a case of Ukraine).

Introduction. The ongoing war in Ukraine is the greatest challenge of the modern world. Millions of Ukrainians and foreigners voluntarily join in various forms of help both to the Armed Forces of Ukraine (AFU), and the victims, wounded, orphans, displaced persons and refugees from the occupied territories. This support is necessary to survive the hardest times. Therefore, in the socio-psychological context it is important to understand the motivation of people to help others in spite of their own safety and well-being.

Aim: Based on the analysis of scientific articles, historical and contemporary experience of volunteering in the world and in Ukraine, to outline the concept of volunteering and identify the main motivational factors that encourage people to provide selfless voluntary help in difficult times.

Methods: theoretical analysis of scientific and journalistic papers, content analysis, comparative analysis, systemic approach, comparison and analogy.

Results. The essence of the concept of volunteering in the process of socio-psychological and historical development was outlined. The main motives and factors of volunteer activity in crisis periods were identified. It was revealed that internal (personal) motivation to help others during crises is a primary-importance volunteering factor.

Conclusions. *The results obtained provide an understanding of human motivation to help others in crisis periods, which can contribute to the effective selection, involvement, and cooperation with volunteers in military, public, humanitarian, medical, and other organizations during martial law and in the post-war period in Ukraine.*

Key words: *altruism, volunteering, voluntariness, charity, motivation, social responsibility*

Вступ. Протягом кількох останніх десятиліть людство постійно переживає суттєві кризи і виклики, що загрожують життю і здоров'ю мільйонів людей. Це природні і промислові катаклізми, пандемії, терористичні атаки, збройні конфлікти, широкомасштабні військові вторгнення з метою геополітичного переділу світу тощо. Масштаби і періодичність криз протягом останніх десятиліть безперервно зростають. На фоні цього мільйони людей різної національності, віросповідання, віку і фахової підготовки добровільно рятують і допомагають постраждалим, часто ризикуючи своїм фізичним і психічним благополуччям. Їх називають волонтерами. Про них часто можна почути: «Мені допомогли волонтери»; «Зверніться до волонтерів» тощо. Волонтерська діяльність не лише сприяє подоланню наслідків кризових викликів, а й відіграє важливу роль у зміцненні соціальної згуртованості та підтримці психологічного благополуччя як отримувачів допомоги, так і самих волонтерів.

Сучасний волонтерський рух в Україні став активізуватися та поширюватися в геометричній прогресії у найбільш гострі і трагічні періоди новітньої історії нашої держави, зокрема під час Революції Гідності 2014 року, окупації Криму та вторгнення на схід України. Люди добровільно долучалися до збору коштів на амуніцію, медикаменти, техніку тощо. Паралельно розвивалося допоміжне волонтерство – гуманітарна допомога пораненим і переселенцям.

З моменту повномасштабного російського вторгнення (24 лютого 2022 року) в Україну волонтерство стало ще масштабнішим. Величезна кількість українців, у тому числі за кордоном, долучилася до зборів на дрони, машини, бронежилети та інші потреби українських військових. Завдяки мільйонам людей, що стали добровільно, за покликом серця підтримувати українську армію фізично, матеріально, фінансово, рятувати поранених і постраждалих, допомагати переміщеним людям з окупованих територій, наша країна живе і продовжує відстоювати свою незалежність перед лицем російської агресії.

Тому дослідження волонтерства як психологічного феномену в Україні і світі особливо **актуальне** на сучасному етапі, коли кризові виклики носять загрозливий характер: війн та збройних конфліктів, тероризму, гібридних загроз, кібервійн, поляризації суспільства, зростання авторитаризму, кризи міжнародних інституцій. У таких ситуаціях суспільство починає самоорганізовуватися, швидко реагувати на критичні виклики і буквально рятувати світ завдяки масштабному волонтерському руху. Актуальність, новітність і недостатня розробленість у психологічній літературі цієї проблематики зумовили вибір теми цього дослідження.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз волонтерської діяльності та визначити основні чинники, що спонукають людей до безкорисної допомоги іншим.

Завдання дослідження:

- 1) дати визначення та основні характеристики поняття волонтерської діяльності, висвітлити історичні етапи розвитку волонтерства як соціально-психологічного феномену;
- 2) визначити основні мотиви волонтерської діяльності;
- 3) виявити та проаналізувати мотиваційні чинники волонтерства.

Методи дослідження мають теоретичний характер і базуються на аналізі наукової і публіцистичної літератури, контент-аналізі інтернет-ресурсів, досвіду волонтерства, порівняльному аналізі, системному підході, співставленні та аналогії.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

1. Поняття та походження волонтерства як соціально-психологічного феномену. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI, *волонтерська діяльність* – це добровільна, соціально спрямована,

неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю (Закон України «Про волонтерську діяльність», 2011).

У світовій практиці волонтери зазвичай витрачають свій час, енергію, знання, уміння та навички, не отримуючи натомість фінансової винагороди. Волонтерство може включати широкий спектр діяльності. Це: допомога постраждалим та нужденним людям, організація гуманітарних, соціальних, просвітницьких та навчальних заходів, участь в екологічних кампаніях тощо.

Основними характеристиками волонтерської діяльності є:

1. *Добровільність*: участь у волонтерських заходах є свідомим вибором без зовнішнього тиску чи примусу.
2. *Альтруїзм* (лат. *alter* – *інший*) – не прагматично орієнтована безкорислива діяльність людини для задоволення потреб та інтересів інших людей (Степанов, 2006).
3. *Соціальна відповідальність* – це внутрішня саморегуляція і самоідентифікація особистості, опосередкована ціннісними орієнтаціями, яка проявляється в усвідомленні людиною причин здійснюваних вчинків і їх наслідків та в контролі своєї здатності бути причиною змін у навколишньому світі і власному житті (Степанов, 2006).

Походження волонтерської діяльності як соціально-психологічної концепції сягає своїм корінням у стародавнє суспільства: племінні общини і ранні цивілізації, коли люди безкорисно допомагали ближнім для фізичного виживання, що забезпечувало безпеку і міць громади чи цілого народу. Вже в стародавніх цивілізаціях (Єгипет, Греція, Римська імперія) існували такі форми добровільної соціальної допомоги, як підтримка бідних, сиріт, піклування про поранених воїнів.

Пізніше, з розвитком цивілізації, заохочували та залучали людей до благодійності і допомоги нужденним різні релігійні конфесії: буддизм, іудаїзм, іслам, християнство тощо. Саме релігійні організації та лицарські ордени (наприклад, Госпітальєри) були основним рушієм безкорисної доброчинної діяльності в період середньовіччя. Введене ними поняття «*миłosердя*» – глибоко пов'язане з релігійним обов'язком допомагати нужденним. Монастирі та церкви були осередком допомоги бідним, хворим, голодним. У християнстві, зокрема католицизмі, виділяють вчинки *миłosердя*, що стосуються душі (наприклад: застерігати грішників, навчати невмілих, давати добру пораду тим, хто сумнівається, втішати засмучених, терпляче зносити кривди, добровільно прощати образи, молитися за живих і мертвих), і ті, що стосуються тіла (нагодувати голодних, напоїти спраглих, одягнути голих, прийняти мандрівників в своєму домі, втішити в'язнів, полегшити страждання хворих, ховати мертвих). До того ж більш вагоме значення надавалося саме духовному піклуванню.

Отже, *миłosердя* – це активна форма співчуття, яка доповнюється конкретними діями, спрямованими на надання безкорисної допомоги. Просте співчуття, яке не перетворюється на дію, не є *миłosердям*. Тому сфера *миłosердя* включає два елементи:

- 1) почуття співпереживання та жалю до людини, яка опинилася у складній ситуації;
- 2) конкретні дії: практичну фізичну, емоційну чи психологічну допомогу.

В XVI-XVII століттях нашої ери, переважно в Європі, з'являлись організації, в яких благодійна діяльність ставала більш структурованою. Це були переважно лікарні і притулки для старих і немічних, яким надавали допомогу благодійники та добровольці з релігійних орденів.

Слово «волонтер» з'явилося пізніше, в епоху просвітництва (XVII - XIX століття), коли увага суспільства почала зосереджуватися на правах людини та соціальному благополуччі. У ті часи волонтерством почали займатися філантропічні товариства, члени яких пропонували допомогу без оплати. Так, у 1844 році в Лондоні англійським філантропом і бізнесменом Джоржем Уільямсом була заснована одна з перших молодіжних організацій у світі – YMCA (Young Men's Christian Association,

<https://www.ymca.int/>). Метою її створення була підтримка та поліпшення життєвих умов молодих англійських робітників.

Трохи пізніше, у 1863 році, була заснована всесвітньо відома і нині діюча гуманітарна організація – Червоний Хрест (або в ісламських країнах – Червоний Півмісяць). Діяльність цієї організації задекларована як неупереджена і нейтральна. Це дозволяє їй діяти в регіонах, закритих для інших благодійних організацій. Основними напрямками її діяльності є:

- спостереження за ставленням до військовополонених та біженців;
- організація доставки гуманітарних вантажів;
- організація медичної і психологічної допомоги постраждалим в районах бойових дій;
- догляд за пораненими і хворими;
- пошук зниклих безвісти у зонах бойових дій – як військових, так і цивільних осіб;
- організація захисту і опіки цивільного населення в зонах бойових дій;
- посередництво між сторонами збройних конфліктів та ін. (American Red Cross, 2025).

Мотивація волонтерської діяльності. Мотивація до діяльності у різних сферах викликає інтерес багатьох науковців, оскільки вона є ключовим чинником, який визначає поведінку людини, її ефективність, наполегливість і задоволеність роботою чи навчанням. Мотивація пояснює, чому людина робить певний вибір, докладає зусиль або, навпаки, уникає певних дій. Загалом, *мотивація* – це система спонукань, які зумовлюють активність особистості і визначають спрямованість її дій (Степанов, 2006). Цей термін використовують у різних галузях психологічної науки при вивченні причин і механізмів поведінки людини. Так, американський психолог Абрахам Маслоу в роботі «Мотивація і особистість» представляє системну теорію особистості та мотивації до діяльності, яку він отримав на основі синтезу трьох підходів: цілісного, динамічного та культурного (Maslow, 1954). Автор розглядає питання, які вплинули на формування позитивної і цілісної точки зору на природу людини. Особлива увага приділяється таким питанням, як самоактуалізація, вибір і цінності, що, на нашу думку, значною мірою визначають і мотивацію особистості до волонтерської діяльності.

С.Д. Максименко, автор численних наукових праць, які охоплюють різні аспекти мотивації до діяльності, детально аналізує природу мотивів та їх роль у діяльності людини (Максименко, 2008), мотиваційні процеси, що спонукають індивіда до певних дій та поведінки (Максименко, 2014), формування та зміни мотивів поведінки впродовж життя (Максименко, 2017), обґрунтовує методології і методи дослідження мотиваційних процесів у соціальних і педагогічних сферах (Максименко, 1998).

Л.М. Карамушка приділяє особливу увагу дослідженню мотивації до діяльності в контексті підприємницької діяльності. У монографії «Мотивація підприємницької діяльності» (у співавторстві з Н. Ю. Худяковою, 2011) дослідники розкривають проблеми мотивації та основні підходи до її вирішення. Вони детально аналізують мотиви підприємницької діяльності, структуру мотивації та її динаміку в процесі розвитку підприємництва (Карамушка & Худякова, 2011).

О.М. Кокун зі співавторами присвятили низку робіт психологічним аспектам військової служби, зокрема мотивації та лідерським якостям військовослужбовців (Кокун et al., 2021; 2023; 2024).

Мірошниченко & Бахмутова (2023) протягом 10 років проводили дослідження динаміки типів мотивацій до професійної діяльності в екстремальних умовах Антарктики серед зимівників українських антарктичних експедицій різних вікових груп. Емпірично було визначено, що провідним мотивом роботи в Антарктиці є духовний, потім – соціальний, а на останньому місці – матеріальний мотив.

Дослідники мотивації до волонтерської діяльності (Вайнілович, 2012; Коломієць, Глиздова & Узвенчук, 2017; Лях, 2011; Flashman & Quick, 1985) сходяться на думці, що

мотивація людей відіграє ключову роль у волонтерстві. Це тому, що волонтерство за своєю суттю не дає ні фінансових винагород, ні посад.

Мотивація до волонтерської діяльності, на відміну від мотивації до професійної діяльності в підприємницькій діяльності чи в полярних умовах, повністю виключає матеріальну складову. Вирішення особистих проблем і поліпшення власного економічного становища є найменш важливими потенційними мотиваціями, що свідчить про альтруїзм, притаманний волонтерству (Flashman & Quick, 1985).

На основі структурного аналізу емпіричних даних ізраїльський соціальний психолог Shye (2009) доводить, що основний мотив волонтерської діяльності базується на теорії потреб, які стосуються культурного, соціального, фізичного чи особистого психологічного благополуччя волонтера. У цьому дослідженні виявлено, що в кризові періоди людям важливо налагоджувати і розвивати дружбу з іншими, відчувати приналежність до певної громади чи спільноти. Це є найважливішою мотивацією для волонтерства. Також для волонтерів дуже важливими є можливості самореалізації особистості та вираження своїх переконань. Вирішення особистих проблем і поліпшення власного економічного становища є найменш важливими потенційними мотиваціями, що свідчить про альтруїзм, притаманний волонтерству (Shye, 2009).

Українська науковиця Лях (2011), підкреслює, що соціальне середовище, в якому перебуває людина, впливає на формування потреб і рушійних мотивів та поділяє мотивації у дві групи: *індивідуальні та групові*.

У теоретичних дослідженнях Вайнілович (2012) запропоновано таку авторську класифікацію мотивації до волонтерської діяльності:

- *Психологічні та духовні мотиви*: боротьба з самотністю, відчуття затребуваності, моральної потреби допомагати іншим, особистісний ріст, віра в бога, спокута провини.

- *Соціально-психологічні мотиви*: потреба в почутті єдності з людьми, потреба у спілкуванні, вираження солідарності з іншими, розвиток комунікативних навичок.

- *Емоційні мотиви*: покращення свого емоційного стану, отримання морального задоволення від допомоги іншим людям та можливості щось змінити на краще.

- *Соціальні мотиви*: бажання зробити свій внесок в розвиток свого краю, знайомство з новими людьми (розширення соціальних зв'язків), реалізація власних ідей, відчуття суспільного змісту роботи, затребуваність своєї праці, відчуття патріотизму, подолання стереотипів, задоволення прохань інших, приклад оточуючих, корпоративний принцип.

- *Освітньо-професійні мотиви*: набуття нових знань, навичок, досвіду, застосування своїх знань на практиці, підготовка себе до кар'єри, безкоштовне навчання та практика.

- *Гедоністичні мотиви*: розваги, відпочинок, дозволя.

Теоретичний аналіз сучасних аспектів проблеми мотивації до волонтерської діяльності, проведений Коломієць, Глиздова & Узвенчук (2017), переконує нас у симбіотичній єдності індивідуально значущих і соціально спрямованих мотивів. Автори зазначають, що в структурі мотивації волонтерів органічно поєднуються прагнення бути корисними, виражати співчуття та солідарність, впливати на досягнення суспільного балансу і справедливості з бажанням одержати певні духовні вигоди для себе та соціальне схвалення й суспільне визнання.

У результаті теоретичного дослідження чинників мотивації до діяльності в різних галузях можна виділити дві категорії мотивації до волонтерства: внутрішні і зовнішні, які своєю чергою стосуються соціальної, професійної, ідеологічної сфери, непрямих мотивів (табл. 1).

Ця таблиця допомагає структурувати основні види мотивів та полегшує розуміння й аналіз причин, які спонукають людей до волонтерства.

Таблиця 1

Основні мотиви особистості до волонтерської діяльності у різних сферах

Категорії мотивів		Основні види мотивів
Внутрішні	Особистісні мотиви	Альтруїзм
		Саморозвиток
		Почуття обов'язку
		Підвищення самооцінки
		Емоційне задоволення
Зовнішні	Соціальні мотиви	Нові знайомства та зв'язки
		Підтримка громади
		Соціальний статус
		Наслідкування прикладу
	Професійні мотиви	Отримання досвіду
		Розвиток лідерських якостей
		Кар'єрні перспективи
	Ідеологічні та патріотичні	Можливість працевлаштування
		Підтримка суспільних цінностей
		Громадянська позиція
		Патріотизм
	Непрямі матеріальні мотиви	Пільги та бонуси
		Доступ до ресурсів
		Поїздки та заходи

Порівняльний аналіз мотиваційних чинників до підприємницької і волонтерської діяльності в кризові періоди, спільні і відмінні чинники. Масштабне дослідження чинників мотивації у сфері підприємництва на трьох рівнях аналізу (макрорівні, мезорівні і мікрорівні) здійснили Карамушка & Худякова (2011) у монографії «Мотивація підприємницької діяльності». Було визначено, що:

1. *На макрорівні* – знаходяться соціально-економічні чинники. До них відносять: політичну та соціальну стабільність суспільства; високий ступінь розвитку економіки; наявність та ефективність правового механізму забезпечення підприємництва; наявність розвиненого громадянського суспільства, що гарантувало б незалежність та самостійність підприємств; дієвість податкової, фінансової, кредитної, адміністративної систем на демократичних засадах; культуру суспільства, що підтримує дух індивідуальної ініціативи, прагнення до незалежності, самостійності у судженнях.

2. *На мезорівні* – організаційні чинники: сфера підприємницької діяльності; стаж діяльності підприємця; кількість працівників приватного підприємства; структура організації; організаційна культура; трудові та соціальні відносини тощо.

3. *На мікрорівні* – соціально-демографічні та особистісні чинники: соціально-демографічні та особистісні чинники (Карамушка & Худякова, 2011).

Розуміння наведеної ієрархії є актуальним та корисним для розуміння загальних принципів мотивації і може застосовуватись до аналізу чинників волонтерської діяльності у кризові періоди, тому що мотивація волонтерів є багатовимірною і залежить від соціальних, ситуаційних та особистісних чинників.

Оскільки під час російської військової агресії в Україні психологічні дослідження у сфері волонтерства активно розвиваються, але не мають ще достатньо доказової емпіричної бази, ми використаємо метод порівняння і співставлення, взявши за основу вже науково доведені мотиваційні чинники підприємницької діяльності на трьох рівнях аналізу: макрорівні, мезорівні і мікрорівні. Теоретичні дані щодо чинників мотивації до волонтерської діяльності в кризові періоди опираються як на власні спостереження – як учасника волонтерської діяльності в Україні і за кордоном, так і на сучасні наукові й публіцистичні дані, звіти волонтерських організацій, таких як «Волонтерський простір

України», де часто публікуються аналітичні дані, матеріали та інші звіти стосовно цієї тематики.

Порівняльний аналіз мотиваційних чинників підприємницької діяльності (Карамушка & Худякова, 2011) і волонтерської діяльності в кризовий період (табл. 2) виявляє значні відмінності, що є корисним для більш глибокого розуміння мотиваційних чинників до волонтерської діяльності на макрорівні.

Таблиця 2

Порівняння мотиваційних чинників до діяльності на макрорівні

	Чинники мотивації підприємницької діяльності	Чинники мотивації волонтерської діяльності в кризові періоди
1.	Політична та соціальна <i>стабільність</i> суспільства	Політична та соціальна <i>нестабільність</i> суспільства
2.	Високий ступінь розвитку економіки	Економічна чи соціальна <i>криза</i>
3.	Наявність та ефективність правового механізму забезпечення підприємництва	Слабкість або відсутність ефективних правових, економічних та організаційних механізмів забезпечення здорової життєдіяльності суспільства
4.	Наявність розвиненого громадянського суспільства, що гарантувало б незалежність та самостійність підприємців	Наявність розвиненого громадянського суспільства, яке відстоює свої права на самостійність, незалежність та благополуччя
5.	Дієвість податкової, фінансової, кредитної, адміністративної систем на демократичних засадах	Недостатня дієвість фінансової, кредитної, адміністративної систем для своєчасного і повноцінного забезпечення суспільства в період кризових викликів
6.	Культура суспільства, що підтримує дух індивідуальної ініціативи	Культура суспільства, що приймає дух індивідуальної ініціативи на користь інших в якості порятунку під час кризових викликів
7.	Прагнення до незалежності, самостійності у судженнях і діях	Прагнення до соціальної взаємодії, згуртованості

Як бачимо, з порівняння у таблиці 2, на макрорівні аналізу психологічні мотиваційні чинники до діяльності у сфері підприємництва і волонтерстві у кризові періоди є абсолютно протилежними, оскільки в кризові періоди відбуваються трансформації суспільної свідомості таким чином, що власні інтереси (бізнес-інтереси) відходять на другий план, а на першому плані постають інтереси суспільства.

Порівняльний аналіз мотиваційних чинників підприємницької і волонтерської діяльності на *мезорівні* аналізу наведено в таблиці 3.

Порівняння, наведені в таблиці 3, на мезорівні аналізу свідчать про те, що волонтерська діяльність, на відміну від підприємницької, може охоплювати різні сфери діяльності, у різній кількості задіяних людей, в організаціях з різною структурою і організаційною культурою, залежно від потреб організації та навичок волонтерів. Волонтерство не має обмежень за віком, освітою чи досвідом. Залежність від сфери діяльності характерна для мотиваційних чинників обох видів.

Таблиця 3

Порівняння чинників мотивації до діяльності на мезорівні

	Чинники мотивації підприємницької діяльності	Чинники мотивації волонтерської діяльності в кризові періоди
1.	Стаж діяльності підприємця	Волонтером можна бути без стажу, досвіду чи спеціальної підготовки
2.	Кількість працівників приватного підприємства	Кількість волонтерів може динамічно змінюватися, залежно від потреб
3.	Структура організації	Волонтери не є структурним підрозділом організації, оскільки працюють безкорисно
4.	Організаційна культура	Організаційна культура волонтерства базується на принципах добровільності, альтруїзму, взаємодопомоги і соціальної відповідальності
5.	Чіткий регламент трудових і соціальних і відносин	Трудові і соціальні відносини не регламентовані
6.	Залежать від сфери діяльності	

Зазначимо, що волонтерська діяльність в звичайних і кризових умовах мають суттєві відмінності. У кризові періоди спектр їх задіяності суттєво розширюється (табл. 4).

Виходячи з даних, наведених у таблиці 4, видно, що в кризові періоди, на мезорівні аналізу, сфера волонтерської діяльності значно розширюється не тільки в існуючих напрямках, а й з'являються такі нові напрями, як інформаційний фронт, гуманітарна допомога тощо.

Серед чинників мотивації до підприємницької діяльності на *мікрорівні аналізу* Карамушка & Худякова (2011) виділяють два типи чинників: соціально-демографічні та особистісні. До *соціально-демографічних чинників* підприємницької діяльності відносять: вік підприємця, стать, сімейний статус, освіту тощо.

Соціально-демографічні чинники, що впливають на мотивацію до волонтерської діяльності в кризові періоди, звичайно, відрізняються від подібних чинників підприємницької діяльності і можуть бути проаналізовані в таких аспектах:

1. *Вік*. Молоді люди (наприклад, від 18 до 35 років) часто мають більше енергії, менше сімейних обов'язків та більш відкрито ставляться до кризових викликів. Вони активно шукають можливості для самореалізації, соціального впливу, набуття нових навичок, що в умовах військового стану може перетворитися у високий рівень залученості до волонтерських ініціатив.

2. *Рівень освіти*. Люди з вищою освітою, як правило, більш усвідомлено демонструють громадянську позицію, розуміють значення активної участі в суспільних процесах, частіше володіють навичками критичного мислення. Це сприяє як більш достовірній інформованості про актуальні потреби суспільства, так і здатності організовувати волонтерську діяльність.

3. *Гендер*. Соціокультурні ролі можуть визначати специфіку залученості до різних типів і напрямів волонтерської діяльності. Наприклад, досвід волонтерату в Україні свідчить, що жінки часто беруть участь у гуманітарних, організаційних і психологічних заходах, тоді як чоловіки – у фізично напружених чи оборонних діях. Об'єднує їх те, що і чоловіки і жінки мотивовані патріотизмом та бажанням долучитися до суспільної діяльності в кризові моменти.

4. *Місце проживання*. Мешканці великих міст, як правило, мають кращий доступ до інформації, контактів та ресурсів (соціальні мережі, організації, інформаційні платформи тощо), що полегшує їхнє залучення до волонтерської діяльності. У менш урбанізованих районах волонтерська активність може бути теж доволі високою завдяки традиційній згуртованості громад. Відрізнятися можуть методи організації і комунікації.

Таблиця 4

Основні сфери волонтерської діяльності

У звичайних умовах		Додатково у кризові періоди на прикладі волонтерської діяльності в Україні
1.	Соціальна допомога: – допомога людям похилого віку, дітям-сиротам, малозабезпеченим сім'ям; – підтримка бездомних і знедолених; – робота з людьми з інвалідністю	– допомога біженцям чи переміщеним особам; – пошук зниклих безвісти; – пошук останків загиблих тощо
2.	Освіта та просвітництво: – репетиторство для дітей та дорослих; – організація освітніх заходів; – підтримка дітей, студентів та молоді	– організація навчальних курсів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО); – допомога дітям із доступом до освіти; – проведення тренінгів з перекваліфікації
3.	Культура та мистецтво: – організація культурних подій; – допомога музеям та бібліотекам; – підтримка молодих митців	– організація культурних заходів для військових, поранених тощо
4.	Охорона здоров'я: – донорство крові; – допомога в лікарнях; – психологічна підтримка	– збір і доставка медикаментів; – евакуація поранених; – навчання домедичної допомоги; – волонтерство у шпиталях
5.	Довкілля та екологія: – прибирання парків, лісів, водойм; – сортування та переробка сміття; – озеленення міст	– розбирання завалів після обстрілів чи терористичних атак; – допомога потерпілим чи покинутим внаслідок військових дій тваринам і домашнім улюбленцям
6.	Спорт і активний відпочинок: – проведення спортивних заходів; – підтримка спортсменів з інвалідністю; – організація дозвілля дітей	– спортивна допомога в реабілітації поранених тощо
7.	Захист прав людини та адвокація: – робота з правозахисними організаціями; – допомога жертвам насильства; – підтримка соціальних ініціатив	– робота стосовно захисту прав полонених; – захист прав військових, поранених, демобілізованих
8.	Психологічна підтримка: – перша психологічна допомога; – консультування; – просвітницька діяльність для тих, хто цього потребує	– допомога військовим, які повернулися з фронту; – робота з сім'ями загиблих; – підтримка людей, що пережили окупацію чи втратили рідних; – психологічна допомога біженцям і ВПО тощо

Продовження таблиці 4

9.	Інформаційний фронт:	
		– викриття фейків та боротьба з ворожою пропагандою; – ведення соціальних мереж для підтримки бойового духу; – збір коштів через інформаційні кампанії
10.	Гуманітарна допомога:	
		– евакуація населення із зон бойових дій; – пошук житла для переселенців; – приготування їжі для переселенців, військових тощо; – роздача продуктів, одягу, речей першої необхідності; – підтримка сімей загиблих військових

5. *Соціально-економічний статус.* Люди, які мають певну економічну стабільність, легше можуть виділити час, енергію і ресурси на волонтерську діяльність, оскільки менш обтяжені подоланням життєвих труднощів, хоча особисте бажання допомагати суспільству може компенсувати особисті життєві проблеми.

6. *Попередній досвід громадянської активності.* Люди, які вже брали участь у різних громадських ініціативах чи волонтерських проєктах, мають більш розвинуті соціальні зв'язки, краще орієнтуються в механізмах організації та ефективніше мобілізуються у кризових ситуаціях.

Схематично основні соціально-демографічні чинники мотивації до волонтерської діяльності у кризовий період представлено на рис. 1.

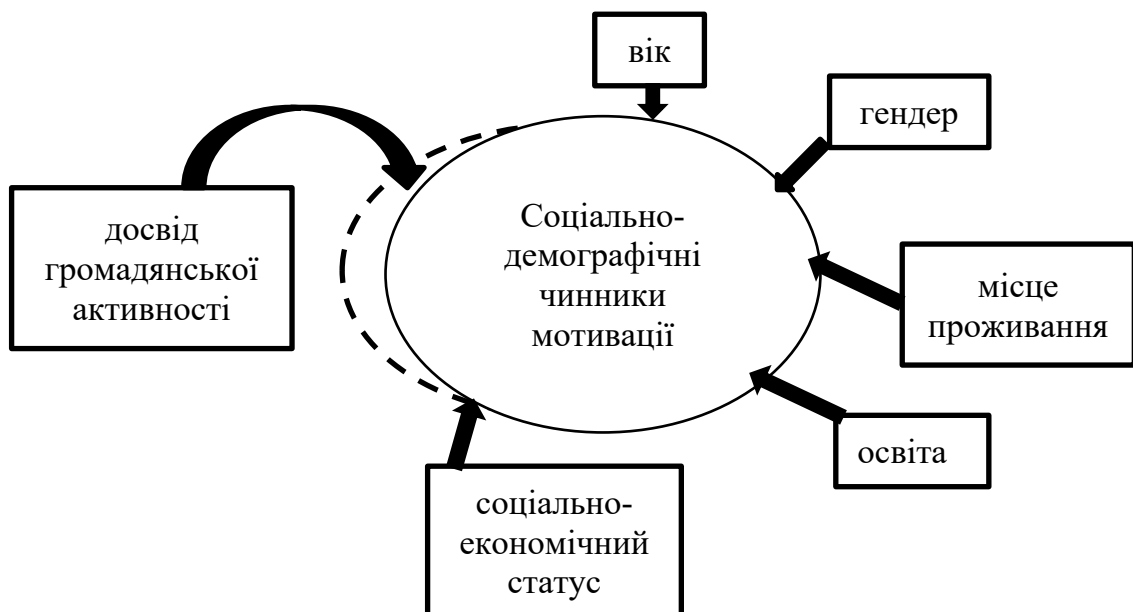

Рис. 1. Соціально-демографічні чинники мотивації до волонтерської діяльності у кризовий період

Усі разом вони відіграють важливу роль у формуванні мотивації до волонтерської діяльності в кризові періоди, наприклад під час військового стану в Україні. Ці чинники визначають як доступ до ресурсів та інформації, так і готовність брати на себе ризики, що в сукупності сприяє більш активній участі громадян у підтримці суспільства.

До особистісних чинників підприємницької діяльності Карамушка & Худякова (2011) відносять: рівень інтелекту, упевненість у власних можливостях, власність, відповідальність, стиль керівництва, усвідомлення своїх здібностей, наполегливість, самостійність, реалістичність. Також особливості мотивації можуть обумовлювати такі якості, як креативність, здатність до розвитку, комунікативні якості тощо. Вважаємо, що перелічені особистісні чинники притаманні також і мотиваційним чинникам до волонтерства, але цей перелік суттєво доповнюється чинниками, які масштабно проявилися протягом трирічного періоду активної фази військових дій на території України (2022-2025 рр.). Це:

1. Патріотизм і громадянська відповідальність:

- відчуття обов'язку перед країною і суспільством;
- причетність до перемоги;
- усвідомлення власного внеску до підтримки військових і цивільних;

2. Альтруїзм і емпатія:

- бажання допомагати людям, які опинилися в складних життєвих обставинах;
- емоційне співпереживання та готовність до надання підтримки (милосердя).

3. Потреба в самореалізації:

- відчуття власної значущості і корисності;
- прагнення реалізації своїх умінь, знань, навичок для допомоги іншим.

4. Соціальна взаємодія та підтримка:

- бажання бути частиною активної спільноти;
- підтримка з боку інших волонтерів і громадян.

5. Психологічна компенсація та подолання стресу:

- волонтерство як спосіб впоратися зі стресом, тривогою, безсиллям, депресією;
- повернення відчуття контролю над кризовою ситуацією через активні дії.

6. Релігійні або моральні переконання:

– дотримання життєвих принципів, заснованих на релігійних заповідях через прояв доброти, взаємодопомоги і милосердя;

- віра в кармічну віддачу або духовний обов'язок.

7. Особистий досвід життєвих криз:

– втрата близьких або пережиті травматичні події можуть мотивувати до порятунку інших;

- усвідомлення потреб тих, хто опинився у важкій ситуації.

Ці чинники можуть діяти як окремо, так і в комплексі, підсилюючи мотивацію людини до волонтерської діяльності. Вважаємо, що особистісні (внутрішні) чинники мотивації до волонтерської діяльності під час криз набувають суттєвого розширення, різноманіття та більш вираженого, конкретного характеру.

Волонтерство також все більше стає стилем життя, який підтримує активний розвиток знань і навичок. Для багатьох – це прагнення до особистого розвитку, а для інших – можливість присвятити свій час та енергію на безкорисній основі. Займаючись волонтерством, можна відчувати зв'язок із суспільством і зміцнити стосунки та довіру між людьми. Завдяки волонтерству можна відповідати на реальні соціальні виклики, водночас розподіляючи свій час та енергію на благо громади.

Висновки. У процесі теоретичного дослідження розглянуто сутність поняття волонтерства як потужного ресурсу розвитку і трансформації суспільства в кризові періоди сучасності. Визначено внутрішні (особистісні) і зовнішні мотиви волонтерської діяльності.

Шляхом порівняльного аналізу визначено мотиваційні чинники волонтерської діяльності на макро-, мезо- та мікрорівнях. Виділено потужні особистісні чинники кризового періоду. Це: патріотизм і громадянська відповідальність; альтруїзм і емпатія; потреба в самореалізації; потреба в соціальній взаємодії та підтримці; психологічна компенсація та подолання стресу; релігійні або моральні переконання; особистий досвід життєвих криз.

Розуміння мотиваційних чинників та потенційних психологічних наслідків волонтерської діяльності є ключовим для ефективної організації волонтерського руху та забезпечення добробуту його учасників

Практичне використання. Інтерес до вивчення мотивації волонтерства значною мірою впливає з практичних міркувань: знання того, чому люди стають волонтерами, може сприяти ефективному підбору, залученню та утриманню волонтерів у військових, громадських, гуманітарних, медичних та інших організаціях.

До перспектив подальшого дослідження можна віднести обґрунтування методичних та технологічних засобів моніторингу наслідків стресу війни у волонтерів під час військового стану в Україні.

Література

1. Вайнілович, Н.А. (2012). Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2(14), 35–41.
2. Закон України «Про волонтерську діяльність». (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Карамушка, Л.М., & Худякова, Н.Ю. (2011). *Мотивація підприємницької діяльності: монографія*. К.-Львів: Сполом.
4. Кокур, О.М., Бахмутова, Л.М., Кружева, Т.В. та ін. (2024). *Забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення : практичний посібник*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, <https://tinyurl.com/y7uncsed>
5. Кокур, О.М., Мороз, В.М., Лозінська, Н.С., & Пішко, І.О. (2021). *Психологічна профілактика психотравматизації військовослужбовців Збройних Сил України: методичний посібник*. НДЦ ГП ЗСУ.
6. Кокур, О.М., Пішко, І.О., Лозінська, Н.С., & Олійник, В.О. (2023). *Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців: методичний посібник*. ТОВ «7БЦ».
7. Коломієць, Л.І., Глиздова, А.Ю., & Узвенчук, В.С. (2017). Психологічні особливості мотивації волонтерської діяльності. *Психологічний часопис* 5(9), 78–90.
8. Лях, Т.Л. (2011). Види мотивації до волонтерської діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*, 2(15), 37–41.
9. Максименко, С.Д. (1998). *Психологія в соціальній і педагогічній практиці (Методологія, методи, програми, процедури)*: Навч. посібник для вищої школи. Наукова думка.
10. Максименко, С.Д. (2008). *Загальна психологія*. Навчальний посібник. Центр учбової літератури.
11. Максименко, С.Д. (2014). Психологія особистості: змістовні ознаки. *Наука і освіта*, 5, 45–52.
12. Максименко, С.Д. (2017). *Генетична психологія учіння людини: монографія*. Видавничий дім «Слово».
13. Мірошніченко, О.А., & Бахмутова, Л.М. (2023). Динаміка типів мотивацій до професійної діяльності в українських антарктичних експедиціях серед зимівників різних вікових груп. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал*, 16, 53–59. DOI: 10.25264/2415-7384-2023-16-53-59
14. Степанов, О.М. (авт.-упоряд.). (2006). *Психологічна енциклопедія*. «Академвидав».
15. *American Red Cross*. (2025). https://www.redcross.org/?srsltid=AfmBOorlVBwXLlg_ru97FQ_HpVhdbQObbzYjdqyCvtg-ifB3oOlj3Rc1
16. Flashman, R., & Quick, S. (1985). Altruism is not dead: A specific analysis of volunteer motivation. In L. F. Moore (Ed.), *Motivating volunteers*, 154–170. Vancouver, BC: Vancouver Volunteer Centre.
17. Maslow, A.H. (1954). *Motivation and personality*. Harper.
18. Shye, S. (2009). The Motivation to Volunteer: A Systemic Quality of Life Theory. *Social Indicators Research*, 98(2), 183–200. DOI:10.1007/s11205-009-9545-3

References

1. Vainilovych, N.A. (2012). Chynnyky formuvannia motyvatsii liudyny do zdiisnennia volonterskoi diialnosti [Volunteer activities motivation factors]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohia. Sotsiolohia. Pravo*, 2(14), 35–41. [In Ukrainian]
2. *Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist»*. (2011). [Law of Ukraine "On Volunteer Activities"] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [In Ukrainian]

3. Karamushka, L.M., & Khudiakova, N.Iu. (2011). *Motyvatsia pidpriemnytskoi dialnosti [Entrepreneurial activity motivation]*. K.-Lviv: Spolom. [In Ukrainian]
4. Kokun, O.M., Bakhmutova, L.M., & Kruzheva, T.V. (2024). *Zabezpechennia psykhofiziologichnoi stiikosti riznykh verstv naseleennia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia [Ensuring psychophysiological stability of different groups of population of Ukraine in conditions of martial law and post-war recovery]*. Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy, <https://tinyurl.com/y7yncsed> [In Ukrainian]
5. Kokun, O.M., Moroz, V.M., Lozinska, N.S., & Pishko, I.O. (2021). *Psykhologichna profilaktyka psykhotraumatyzatsii viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological prevention of psychotraumatization of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]*. NDTs HP ZSU. [In Ukrainian]
6. Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., & Oliinyk, V.O. (2023). *Psykhodiagnostyka liderskykh iakostei viiskovosluzhbovtiv [Psychodiagnostics of leadership qualities of servicemen]*. TOV «7BTs». [In Ukrainian]
7. Kolomiets, L.I., Hlyzdova, A.Iu., & Uzvenchuk, V.S. (2017). *Psykhologichni osoblyvosti motyvatsii volonterskoi dialnosti [Psychological features of volunteer activities motivation]*. *Psykhologichnyi chasopys* 5(9), 78-90. [In Ukrainian]
8. Liakh, T.L. (2011). *Vydy motyvatsii do volonterskoi dialnosti [Types of volunteer activities motivation]*. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 2(15), 37-41. [In Ukrainian]
9. Maksymenko, S.D. (1998). *Psychology in social and pedagogical practice (methods, programs, procedures)* Naukova dumka. [In Ukrainian]
10. Maksymenko, S.D. (2008). *Zahalna psykholohia [General psychology]*. Tsentr uchbovoi literatury. [In Ukrainian]
11. Maksymenko, S.D. (2014). *Psykhologia osobystosti: zmistovni oznaky [Personality psychology: substantive features]*. *Nauka i osvita*, 5, 45-52. [In Ukrainian]
12. Maksymenko, S.D. (2017). *Henetychna psykholohia uchinnia liudyny [Genetic psychology of human learning]*. Vydavnychiy dim «Slovo». [In Ukrainian]
13. Miroshnychenko, O.A., & Bakhmutova, L.M. (2023). *Dynamika typiv motyvatsii do profesiinoi dialnosti v ukrainskykh antarktychnykh ekspedytsiakh sered zymivnykh riznykh vikovykh hrup [Dynamics of types of professional activity motivation of Ukrainian Antarctic expedition members of different age]*. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seria «Psykhologia»: naukovyi zhurnal*, 16, 53–59. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2023-16-53-59> [In Ukrainian]
14. Stepanov, O.M. (avt.-uporiad.). (2006). *Psykhologichna entsyklopedia [Psychological encyclopedia]*. «Akademvydav». [In Ukrainian]
15. *Amercan Red Cross*. (2025). https://www.redcross.org/?srsltid=AfmBOorlVBwXLlg_ru97FQ_HpVhdbQObbzYjdqyCvtg-ifB3oOlj3Rc1
16. Flashman, R., & Quick, S. (1985). *Altruism is not dead: A specific analysis of volunteer motivation*. In L. F. Moore (Ed.), *Motivating volunteers*, 154-170. Vancouver, BC: Vancouver Volunteer Centre.
17. Maslow, A.H. (1954). *Motivation and personality*. Harper.
18. Shye, S. (2009). *The Motivation to Volunteer: A Systemic Quality of Life Theory*. *Social Indicators Research*, 98(2), 183-200. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9545-3>

Відомості про автора

Бахмутова Лариса Миколаївна, докторка філософії у галузі психології, провідна наукова співробітниця лабораторії вікової психофізіології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Bakhmutova, Larysa, PhD in Psychology, leading researcher of the laboratory of age psychophysiology G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5119-236X>

E-mail: larysa.bakhmytova@gmail.com

Отримано 14 січня 2025 р.
Рецензовано 30 січня 2025 р.
Прийнято 5 лютого 2025 р.